

Я. М. Кашуба,

к. е. н., доцент, Інститут економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка"

ВИБІР МЕТОДІВ ТА ПІДХОДІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Стаття присвячена питанню вибору та науковому обґрунтуванню методів управління стратегічним розвитком підприємства в Україні. Визначено перспективність розробки та впровадження методів синергетичного та рефлексивного управління.

The article deals with selection methods and the scientific support of strategic business development in Ukraine. Determined development and introduction synergetic and reflexive control methods.

Ключові слова: стратегічне управління, підприємство, метод, соціально-економічна система.

Keywords: strategic management, business, method, socio-economic system.

ВСТУП

У сучасних умовах, коли економіка України намагається подолати наслідки кризи, коли вчені всього світу шукають шляхи більш стабільного соціально-економічного розвитку, саме підприємництво як система з потужним потенціалом може стати локомотивом цього розвитку. Але реалізація потенціалу підприємництва залежить, насамперед, від того, наскільки ефективним буде управління — як на рівні країни, так і на рівні регіонів і кожного окремого підприємства.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Дослідженню питань управління підприємством присвячені численні праці українських вчених, зокрема необхідно відмітити Г. Білоуса, З. Варналій, В. Геєця, М. Долішнього, С. Дригу, Я. Жаліло, Е. Лібанову.

Однак слід зауважити, що питання вибору та наукового обґрунтування методів управління стратегічним розвитком взагалі, зокрема підприємництва, залишаються актуальними та потребують окремого дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Автором в попередніх працях розглядалися питання застосування системного підходу до управління розвитком підприємства [1], а саме — як управління соціально-економічною системою, що складається з множини взаємопов'язаних елементів, які функціонують у зовнішньому середовищі, що потребує врахування як ендогенних, так і екзогенних аспектів управління. Головним орієнтиром при управлінні розвитком підприємства має стати забезпечення життєздатності [2] як окремих підприємств, так і системи підприємства в цілому. Складові життєздатності — надійність, стійкість, живучість та вмотивованість до розвитку — віддзеркалюють різні аспекти підприємства, які потребують відповідних методів і форм управління.

Сучасна наука управління пропонує широкий спектр методів управління, заснованих як на традиційному кібернетичному підході [3], так і сучасних підходах, зокрема синергетичному [4] та рефлексивному [5].

Кожен з означених підходів реалізує специфічні функції та механізми управління, ефективність яких залежить не стільки від обсягу зусиль, що докладаються суб'єктом управління, скільки від особливостей об'єкта управління та відповідності обраного методу управління цим особливостям.

Під управлінням в кібернетиці розуміється "функція організованих систем, яка забезпечує збереження їх структури та системоутворювальних властивостей, організацію відношень елементів, підтримку режиму діяльності, реалізацію програм розвитку та досягнення визначених цілей" [3]. Процес управління розглядається як вплив на систему з метою зміни її поведінки.

Реалізація кібернетичного управління вимагає існування системи управління, в якій обов'язково присутні суб'єкт та об'єкт управління, зворотній зв'язок, який враховує результати діяльності об'єкта при прийнятті рішень суб'єктом управління.

Створення означеної системи управління підпорядковане умовам існування, які фактично встановлюють необхідні властивості елементів системи управління. До умов існування системи управління відносяться організованість, різноманітність, динамічність, існування прямих та зворотних зв'язків, наявність цілі управління, керованості об'єкта управління.

У ситуації, коли умови існування кібернетичної системи управління виконуються, можна застосовувати різні види управління, зокрема жорстке управління, регулювання, адаптивне та антисипативне управління [6]. Якщо жорстке управління фактично відійшло в минуле разом з адміністративно-командною системою управління економікою країни, то регулювання залишається актуальною формою управління в ринковій економіці [7].

Виникає питання, чи задовольняє підприємництво як складна соціально-економічна система вищезгадані умови.

Елементи підприємництва як системи можна розділити на три основні групи (рис. 1):

- множину підприємств малого та середнього бізнесу, які фактично є активними економічними агентами та у сукупності утворюють багатоагентну систему;

- сукупність державних органів і установ, органів місцевого самоврядування, які опікуються функціонуванням та розвитком підприємства;

- невпорядковану сукупність громадських організацій, до складу яких входять як представники першої, так і другої групи.

Органи державної влади та місцевого самоврядування мають найбільш стійку ієрархічну структуру, вони фактично претендують на роль суб'єкта управління, але відсутність механізмів та важелів прямого управління діяльністю окремого підприємства обмежує вибір форм і методів управління. Що стосується сукупності підприємств, то вони є багатоагентною системою, в якій основною формою взаємодії є опосередкована [8]. Кожне підприємство є складною економічною системою, яка здійснює управління власною діяльністю, тобто підприємство, з одного боку, є суб'єктом управління, а з іншого — підпорядковується державному регулюванню, тобто є об'єктом управління. Підприємство або група підприємств, спільно чи окремо з органами державного управління та місцевого самоврядування можуть бути засновниками недержавних громадських організацій (НГО), яким вони делегують певні функції щодо взаємодії з зовнішнім середовищем. НГО, підпорядковуючись засновникам, здійснюють вплив на діяльність органів державного управління.

Таким чином в цій складній системі неможливо відокремити елементи, які є керуючими, від керованих елементів, тобто умова організованості, а саме — віднесення елементів системи до суб'єкта або об'єкта управління, не виконується.

Підприємництво характеризується високим рівнем різноманітності станів, динамічністю, але проблематичним на сьогодні є існування прямих та зворотних зв'язків, оскільки не визначені пріоритетні напрями розвитку підприємства та механізми стимулювання тих підприємств, які роблять найбільший внесок саме в ці пріоритетні напрями.

Рис. 1. Схема взаємодії основних груп елементів підприємництва

Особливо вражаючою є відсутність цілі управління, яка в системному аналізі визначається як наперед відомий результат усвідомленої діяльності. Як вже зауважувалось в праці автора [9], в Україні не існує стратегії розвитку підприємництва, а відповідно не існує якісних та кількісних орієнтирів розвитку.

Не забезпечується для підприємництва і умова керованості, під якою розуміється наявність у керуючої підсистеми множини управляючих впливів, серед яких знайдеться такий, що за обмежену кількість кроків приведе систему до бажаного стану.

Таким чином особливості підприємництва не дають змоги застосовувати до управління його розвитком методів кібернетичного підходу.

Синергетичний підхід до управління є альтернативою кібернетичному, він під управлінням фактично розуміє створення таких умов діяльності системи, за яких вона була б життєздатною [2; 10], тобто здатною підтримувати власне існування та розвиватись. При цьому вважається, що розвиток — це процес, який характеризує незворотну, спрямовану, закономірну зміну системи та є її універсальною властивістю [11]. Розвиток економічної системи неможливий без відповідного потенціалу, зокрема ресурсного забезпечення, та мотивації до розвитку.

Як суб'єкт розвитку підприємство на сьогодні має недостатній потенціал та низький рівень вмотивованості. Так, у 2009 році 39,9% малих підприємств були збитковими, середній рівень заробітної плати працівників малих підприємств складає всього 58,5% від середнього по економіці. Немає мотивуючого впливу і система податків, що стягуються з суб'єктів підприємства [12].

Збільшення потенціалу розвитку підприємства вимагає розробки державної стратегії, основними завданнями якої були б створення інституційного середовища, визначення напрямів та сценаріїв розвитку та спрямування державної фінансової підтримки у пріоритетні напрями. Важливим є також включення регіональних механізмів стратегічного планування та підтримки розвитку підприємства [9].

Особливою проблемою є підвищення вмотивованості підприємців до саморозвитку, який би відповідав як загальній стратегії, так і його індивідуальним інтересам. Для вирішення цієї проблеми доцільно застосовувати методи рефлексивного управління. Автор теорії рефлексивного управління В. Лефевр визначив його як "процес передачі підстав для прийняття рішень одним з персонажів іншому" [5].

Основним інструментом рефлексивного управління є формування "образів" тих елементів і підсистем, з якими необхідно здійснювати взаємодію. У системі підприємства це вимагає забезпечення побудови та підтримки трьох основних типів образів. Перший — це образ підприємства як типового представника множини підприємств, у "свідомості" органів державного управління, цей образ необхідно застосовувати для аналізу реакції підприємств на

регулюючі впливи, що дасть змогу оцінити їх ефективність до прийняття відповідних рішень. Для формування цього образу необхідно здійснювати опитування та вибіркові обстеження підприємств за спеціально розробленими програмами в режимі моніторингу.

Другий — це ідеальний образ підприємства в його власній свідомості, орієнтир для розвитку. Відповідальність за формування цього образу несуть науковці, які займаються прогнозуванням перспектив розвитку економіки, та державні посадовці, які відповідають за регулювання розвитку підприємства. Для формування образу підприємці мають отримувати своєчасну прозору інформацію щодо інноваційних напрямів діяльності, рентабельності різних видів економічної діяльності, стратегічних напрямів розвитку економіки, що визначені на регіональному рівні та рівні країни, програмах підтримки тощо.

І третій — це образ ідеальної з точки зору підприємства влади, який формується в "колективній свідомості" недержавних громадських організацій та доводиться до відома представників влади з метою наближення реального стану влади до ідеального.

Формування означених образів та порівняння їх з реальними елементами системи підприємства стане підґрунтям для прийняття адекватних рішень щодо стратегічного управління розвитком підприємства.

ВИСНОВКИ

Аналіз особливостей підприємства як складної соціально-економічної системи демонструє обмеженість застосування кібернетичного підходу до управління та перспективність розробки та впровадження методів синергетичного та рефлексивного управління.

Література:

1. Кашуба Я.М. Застосування системного підходу при управлінні розвитком підприємства / Я.М. Кашуба // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство. — 2010. — № 6. — С. 111—115.
2. Кашуба Я.М. Обґрунтування механізму забезпечення життєздатності підприємства в Україні [Електронний ресурс] / Я.М. Кашуба // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України: електронне наукове фахове видання. — 2011. — № 1. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/znpndups/2011_1/pdf/10kyammz.pdf.
3. Економічна кібернетика: підручник для студ. вищих навч. закл., що навч. за фахом "Економічна кібернетика": у 2 т. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2005. — Т. 1 / В. М. Гець [та ін.]. — 2005. — 508 с.
4. Занг В.-Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В.-Б. Занг. — М., 1999. — 336 с.
5. Лефевр В.А. Рефлексия / В.А. Лефевр. — М.: Когито-Центр, 2003. — 496 с.
6. Руденский Р.А. Антисипативное управление сложными экономическими системами: модели, методы, инструменты / Руденский Р.А.: монография. — Донецк: Юго-Восток, 2009. — 257 с.
7. Варналії З.С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємства / З.С. Варналії, І.С. Кузнецова; Ін-т екон. прогнозування НАН України. — К., 2002. — 104 с.
8. Сергеева Л.Н. Нелинейная экономика: модели и методы: монография / Л.Н. Сергеева. — Запорожье: Полиграф, 2003. — 218 с.
9. Кашуба Я.М. Роль місцевих громад / Я.М. Кашуба // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Дяля. — 2011. — № 2. Ч.1. — С. 120—126.
10. Лисенко Ю.Г. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике: монография / [Ю.Г. Лисенко, В.Н. Тимохин, Р.А. Руденский и др.]. — Донецк: Юго-Восток, 2009. — 350 с.
11. Коротаев А.В. Законы истории. Математическое моделирование развития Мир-Системы. Демография, экономика, культура / А.В. Коротаев, А.С. Малков, Д.А. Халтурина. — 2-е изд. — М.: УРСС, 2007. — 323 с.
12. Кашуба Я.М. Система оподаткування як чинник активізації підприємницької діяльності в Японії та Україні / Я.М. Кашуба // Вісник ЗНУ. — 2010. — № 3. — С. 133—137.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2011 р.